

weven zich dooreen. Het verhaal over Groen van Prinsterer en het Nederlandse zendelingennootschap verscheen eerder in *Aspecten van het Réveil* (Kampen 1980). O. G. Heldring voerde een pleit voor de combinatie van misie en werkmanschap. Zijn motieven vinden we uiteengezet in een verhandeling, waarin ook de kritische reacties van een aantal zendingen worden weergegeven. Hetzelfde geldt van de opvattingen van Ernst Buss; deze schreef een boek, waarvan de titel luidde *Die christliche Mission. Ihre principiële Berechtigung und Durchführung*. (1876). Het werk gaf aanleiding tot levendige discussie, waaruit de motieven bleken die het opkomende missiologische denken bepaalden. Een impressie van de zendingsefeesten in de vorige eeuw en een terugblik op de ideeën die overheersten, aan de hand van een belichting van de figuur van Albert C. Kruyt sluiten de bundel af. Het laatste is een gewijzigde vorm van de intrede, die Enklaar hield bij het aanvaarden van het rectoraat in Oegstgeest in 1969. Een register van persoonsnamen maakt het geheel toegankelijker.

De bundel is van belang met het oog op de bestudering van de zendingsgeschiedenis van de vorige eeuw. Zij kan bij het onderwijs in de missiologie van daag een rol vervullen.

W. van 't Spijker

J. J. Kalma, *Mensen in en om de Martini. Beelden uit Bolswards kerkgeschiedenis*. A. J. Osinga B.V.-Bolsward 1980, 511 blz. f 35,-.

In een fraaie uitgave is een eeuwenoude geschiedenis van het gemeentelven in en om de Martinikerk te Bolsward voor een breed lezerspubliek toegankelijk gemaakt. Allereerst is daarbij gedacht aan de gemeente van Bolsward zelf. Maar men had ook belangstellenden niet alleen in de provincie Friesland, maar ook in Nederland als geheel op het oog. Met bewarme hand heeft de schrijver zijn opdracht vervuld. Het boek moest historisch verantwoord zijn, het moest tevens zijn brede doelstelling bereiken. Men mag zeggen, dat zowel het een als het ander geslaagd is. Aan het onderzoek liggen zeldzame stukken uit de archieven ten grondslag. Nu het een vele eeuwen omspannende beschrijving is geworden mag men verwachten dat de aandacht vooral valt op de voor de kerk van Bolsward beslissende tijden van de Reformatie en van de doorwerking ervan in het gemeentelijke leven. Goeddeels de eerste driehonderd bladzijden zijn daaraan gewijd. In de vorm van korte opstellen geeft Kalma met een zeer vèrstrekkend beeldend vermogen, weer wat hem trof. Hij schrijft daarbij op een wervende wijze: associërend naar het heden, relativerend met behulp van wat voor hem het wezen van de gemeente en van het evangelie uitmaakt.

Voor de negentiende eeuw blijft het materiaal wat terug, zonder aan belang te verliezen. In een zeventig bladzijden ontvangen we inzicht in het 'verloop' van de gemeente gedurende de negentiende eeuw. De getalssterkte wordt vergeleken met die uit vorige eeuwen. De werving van predikanten ontvangt aandacht met behulp van de Friese optiek. De kwestie van de predikantstractementen blijkt nog al eens precair te zijn geweest. De geringe invloed van de Afscheiding in Bolsward, de veranderende betekenis van de Groninger theologie, overgaand in een tendens naar vrijzinnigheid met de ermee gepaard gaande richtingenstrijd, weet de schrijver op een boeiende manier in verband